

International Mechanisms for Establishing State Responsibility for Gender Discrimination in Education

(Type of Paper: Research Article)

Marayam Seyedhatami¹, Nasrin Mosaffa^{1*}

Abstract

According to numerous international and regional human-rights instruments, states are obliged to respect and preserve the right to education equally and without any discrimination. Gender discrimination deprives girls and women of the right to equal education. The prohibition of gender discrimination has been directly and indirectly enshrined in regional and international instruments, and states have been called upon to provide equal access to education for all human beings. The main question of this article is about how to demand the implementation of the right to equal education from states in case of its violation. Based on this research, which has been conducted using and citing international and regional instruments, it will be argued that victims of gender discrimination can claim their rights through judicial, quasi-judicial, and non-judicial mechanisms at the regional and international level from the states.

Keywords

gender equality, gender discrimination, right to education, state responsibility.

1. Ph.D. in International Law, Department of Public & International Law, College of Law and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
Email: hatami79@gmail.com

2. Prof., Department of Public and International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author). Email: nmosaffa@ut.ac.ir

Received: December 25, 2019 - Accepted: July 14, 2020

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

سازوکارهای بین‌المللی احراز مسئولیت دولت‌ها در قبال اعمال تبعیض جنسیتی در آموزش

(نوع مقاله: علمی - پژوهشی)

مریم سید حاتمی^۱، نسرین مصفا^{۲*}

چکیده

دولت‌ها در اسناد متعدد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر، متعهد به احترام، حمایت و تحقق حق آموزش به طور برابر و بدون اعمال هرگونه تبعیض شده‌اند. تبعیض مبتنی بر جنسیت یکی از آن موارد است که به محرومیت از حق آموزش برابر برای دختران و زنان منجر می‌شود. این حق به طور مستقیم و غیرمستقیم در اسناد مذکور مورد عنایت قرار گرفته است و از دولت‌ها خواسته شده است که حق آموزش برابر را برای همه افراد فراهم کنند. سؤال اساسی این مقاله، پیرامون راهکارهای مطالبه حق آموزش برابر در صورت نقض آن توسط دولت‌های متعهد در تحقق آن می‌باشد. بر مبنای پژوهش که با استفاده و استناد به اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای انجام شده است. قربانیان تبعیض جنسیتی می‌توانند با توسل به سازوکارهای حقوقی قضایی، شبه‌قضایی و غیرقضایی مندرج در اسناد فوق حق خود را از دولت‌های متعهد مطالبه کنند.

کلیدواژگان

برابری جنسیتی، تبعیض جنسیتی، حق بر آموزش، مسئولیت دولت‌ها.

۱. دانش‌آموخته دوره دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Email: hatami79@gmail.com
۲. استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول). Email: nmosaffa@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۰۴ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۴/۲۴

مقدمه

موضوع حق بر آموزش به عنوان حقی که سازنده زیربنای فهم و درک انسانی و مجرای تعیین و تحقق دیگر حقوق معنوی انسان از جمله آزادی اندیشه، آزادی بیان، آزادی عقیده و مذهب است، از جایگاهی ممتاز در میان سایر حقوق انسان‌ها برخوردار است (نیاورانی، ۱۳۸۹: ۱۷۶). براساس اعلامیه جهانی حقوق بشر و اسناد حقوق بشری پیرو آن، حق بر آموزش که جزو حقوق فرهنگی و اجتماعی محسوب می‌شود، باید بدون هر گونه تبعیض از حیث نژاد، جنس و مذهب ارائه شود و تعهد دولت‌ها در تحقق آن از نوع تعهد به وسیله است که دولت‌ها مکلف‌اند با به‌کارگیری وسایل و امکانات مرتبط، متعهد به تدارک محتوای حق برای ذی‌حق به‌طور برابر و بدون هر گونه تبعیض باشند^۱ (قاری سید فاطمی، ۱۳۹۵: ۵۴). تعهد دولت‌ها در خصوص عدم تبعیض بر مبنای جنسیت در خصوص آموزش، تکلیفی بنیادین بر عهده دولت‌ها می‌گذارد و تعهد بر برابری جنسیتی در آموزش را به یک قاعده اساسی حقوق بین‌الملل مبدل می‌کند.

بر مبنای این تعهد، بحث عدم تبعیض در آموزش، تمرکز خود را بر عدم ایجاد مانع برای دختران در خصوص دریافت آموزش اعمال می‌دارد.^۲ دولت‌ها متعهد بر اجرا حمایت و ایفای حق بر آموزش برای همگان بدون تبعیض بر مبنای جنسیت‌اند. دولت‌ها نمی‌توانند ساختارها و بسترهایی را فراهم آورند که موجب برقراری، حمایت یا حتی انفعال در برابر اعمال تبعیض جنسیتی در آموزش شود. حال که دولت‌ها براساس حقوق بین‌الملل، اسناد و معاهدات بین‌المللی و منطقه‌ای ملزم بر احترام، حمایت و ایفای حق بر آموزش و برابری جنسیتی در آموزش هستند؛ این سؤال مطرح می‌شود که در صورت نقض حق مزبور، چه سازوکارهایی به منظور احراز مسئولیت دولت خاطی و مطالبه اجرای تعهد نقض شده فعال می‌شود. در واقع، قربانیان نقض حق مزبور چگونه می‌توانند حقوق از دست‌رفته خود را حاصل کنند.

سازوکارهای احراز مسئولیت دولت‌ها

چارچوب‌هایی که برابری جنسیتی در آموزش را تضمین می‌کند، به‌طور معمول با سازوکارهایی همراه است که دسترسی به عدالت برای قربانیان نقض‌های مربوط را فراهم می‌سازد. با توجه به ماهیت این سازوکارها، آنها دارای گستره و میزان الزام‌سازی متفاوت است که می‌توان در سه دسته سازوکارهای قضایی، شبه‌قضایی و غیرقضایی طبقه‌بندی کرد.

۱. تعهد دولت‌ها به ایجاد برابری جنسیتی و عدم اعمال تبعیض موضوع اسناد متعدد بین‌المللی و منطقه‌ای است که پرداختن به آن اسناد و ذکر و تشریح اسناد و مواد مربوط، خارج از موضوع و ظرفیت شکلی این مقاله است.

۲. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 13: The Right to Education, 1999, Para50.

سازوکارهای قضایی آن دسته از سازوکارها را شامل می‌شود که قربانیان می‌توانند به یک مرجع قضایی مراجعه کنند و خواستار صدور رأی مبنی بر اجبار دولت خاطی به اجرای تعهد خود شوند. سازوکارهای شبه‌قضایی که به‌طور عمده نهادهای معاهده‌محور ملل متحد را شامل می‌شوند، ترتیباتی هستند که اگرچه قربانیان می‌توانند برای احقاق حق خود به آنها مراجعه کنند، اما به صدور یک رأی یا تصمیم حقوقی الزام‌آور منجر نمی‌شود و اجرای تعهد مورد چالش تنها به میزان همکاری دولت خاطی بستگی دارد. البته عدم اجرای تصمیمات نهادهای مربوط می‌تواند تبعات سازمانی برای دولت مزبور داشته باشد، ولی به هر حال تصمیمات این نهادها فاقد الزامات حقوقی است. سازوکارهای غیرقضایی نیز سازوکارهایی هستند که نه فرایند مراجعه قربانی در آنها پیش‌بینی شده است و نه صلاحیت اتخاذ تصمیمات الزام‌آور حقوقی دارند. سازوکار مزبور فقط در چارچوب نظارت و گزارش فعلیت می‌یابد و در نهایت توصیه‌هایی برای اجرای تعهد مورد چالش برای دولت خاطی ارائه خواهد داد (میرعباسی، ۱۳۹۵: ۷۵-۷۳؛ قاری سید فاطمی، ۱۳۹۵: ۱۲۲-۱۲۱).

آنچه بدیهی است، برخلاف معاهدات بین‌المللی که به‌طور عمده به سازوکارهای شبه‌قضایی یا غیرقضایی بسنده کرده‌اند، معاهدات منطقه‌ای حقوق بشری توانسته‌اند سازوکارهای حقوقی مؤثری در الزام دولت‌ها به اجرای حقوق مندرج در معاهدات مربوط ایجاد کنند. این سازوکارهای منطقه‌ای، توانسته‌اند به‌واسطه الزامات منطقه‌ای و درهم‌تنیدگی حقوق داخلی دولت‌ها با حقوق منطقه‌ای در الزام دولت به اجرای معاهدات حقوق بشر رویه مستحکمی به‌جای گذارند که نشان از پویایی این سازوکارها در سطح منطقه‌ای دارد. با وجود این، برخی سازوکارهای بین‌المللی دارای کارکرد نظارتی تکمیلی‌اند و از طریق الزام دولت‌ها به ارائه گزارش دوره‌ای فرایند اجرای حقوق بشر را یاری می‌دهند. در واقع، این سازوکارها، اقدام دولت‌ها را براساس گزارش‌های اخذشده و حتی گاهی براساس مدارک و شواهد ارائه‌شده از سوی اشخاص ثالث بررسی می‌کنند، سپس نتایج بررسی را به‌همراه توصیه‌های خود منتشر می‌کنند. اگرچه این دست نظارت‌ها و توصیه‌ها موجب احراز مسئولیت برای دولت‌ها نمی‌شود، می‌توانند نقض‌ها و موضوع‌های مورد چالش حقوق بشری را برجسته کنند و ممکن است به تغییر سیاست‌ها و رویکردهای دولت‌ها در اجرای حقوق بشر منجر شوند (میرعباسی، ۱۳۹۵: ۷۵-۷۳).

سازوکارهای احراز مسئولیت دولت‌ها در خصوص نقض برابری جنسیتی در آموزش، در دو سطح بین‌المللی و منطقه‌ای بررسی و تبیین می‌شود.

سازوکارهای بین‌المللی اجرای حق برابری جنسیتی در آموزش

در کل، سازوکارهای بین‌المللی حقوق بشر را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد؛ نهادهای

معاهده محور ملل متحد، فرایندهای شورای حقوق بشر و نهادهای مبتنی بر منشور ملل متحد که در ذیل به هریک به طور مختصر اشاره می شود.

۱. نهادهای معاهده محور ملل متحد

معاهدات مهم حقوق بشر به طور معمول نهادهایی را برای نظارت بر اجرای مفاد معاهده مستقر می کنند که به نهادهای معاهده محور ملل متحد شهرت دارند. این نهادها کارکرد خود را از سه طریق به اجرا می گذارند: الف) استماع شکایت افراد و نهادها؛ ب) امکان طرح دعوا از سوی دولت‌ها؛ ج) آغاز تحقیق محرمانه نسبت به نقض‌های شدید و نظام‌مند. البته همه این موارد مشروط به عضویت دولت مورد نظر به معاهده و پذیرش صلاحیت نهاد مزبور به استماع شکایات نسبت به خود است که این امر می تواند از طریق الحاق به یک پروتکل اختیاری یا صدور یک اعلامیه صورت پذیرد. ورود ثالث نیز تحت این سازوکارها امکان پذیر می شود که موجب می شود از این طریق نهادهای مدنی به برجسته ساختن نقض‌های حقوق بشری در سطح ملی بپردازند. این نهادها فاقد توانایی لازم برای ایجاد الزام حقوقی به منظور اجرای تصمیمات خود تحت فرایندهای شکایت است و اغلب راهکار مذاکره و همکاری با دولت‌های ناقض را شیوه خود در برخورد با نقض معاهده قرار می دهند و تلاش می کنند پایبندی دولت‌ها را از این طریق فراهم سازند.^۱

۱.۱. کمیته رفع تبعیض علیه زنان

مهم ترین نهاد معاهده محور ملل متحد که امکان ارائه شکایت نسبت به نابرابری جنسیتی در آن وجود دارد، کمیته رفع تبعیض علیه زنان است.^۲ کمیته در خصوص هر سه فرایند مذکور صلاحیت دارد، مشروط به اینکه دولت مورد نظر کنوانسیون را تصویب کرده و به پروتکل اختیاری ۱۹۹۹ کنوانسیون ملحق شده باشد.

1. Country commitments to gender equality in education, ED/GEMR/MRT/2018/P1/27 REV.2.

۲. کمیته رفع تبعیض علیه زنان در توصیه شماره ۳۶ خود به طور ضمنی تفسیری از ماده ۱۰ (حق آموزش) کنوانسیون ارائه و بیان می کند دولت‌ها باید آنچه را که مانع بهره‌مندی زنان از حق بر آموزش می شود، رفع کرده و اقدام‌های لازم را برای ایجاد برابری آموزشی در عمل فراهم سازند. همچنین دولت‌ها باید چارچوب‌های سیاسی و حقوقی لازم برای انطباق عملی و عینی با سایر الزامات کنوانسیون را ایجاد کنند. برای انجام این امر، کمیته رویکردی متشکل از سه مفهوم حق دسترسی به آموزش، حق در آموزش و حق از طریق آموزش را توسعه می دهد (سه رویکرد مذکور در مقاله دیگری با عنوان «تعهد دولت‌ها به ایجاد برابری جنسیتی در آموزش» از همین نویسنده به طور مبسوط تشریح شده است). ر.ک:

UN Committee on the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 2017, General Recommendation No. 36.

کنوانسیون در نظریه تفسیری خود بیان کرده تمامی نهادهای قضایی ملزمند که مانع هر گونه عمل یا رویه تبعیض‌آمیز مبتنی بر جنسیت شوند و مقررات حقوق جزا را به‌طور مستقیم برای مجازات در این خصوص به‌کار گیرند و آیین دادرسی در زمینه جرائم مبتنی بر جنسیت باید بی‌طرفانه و منصفانه بوده و نباید متأثر از کلیشه‌های جنسیتی و تفسیرهای تبعیض‌آمیز از مقررات قانونی باشد.^۱

براساس پروتکل، زمانی شکایت مسموع خواهد بود که تمام راهکارهای داخلی به‌منظور توقف نقض معاهده پیموده شده باشد و دولت مزبور اقدام برای توقف نقض را به‌صورت غیرمنطقی به تأخیر بیندازد یا اینکه اقدام‌های اتخاذی فاقد اثربخشی لازم باشد.^۲ البته اگر موضوع مطرح‌شده در سابق از سوی کمیته بررسی شده باشد، یا مسئله مورد اختلاف در انطباق با مقررات کنوانسیون نباشد، یا خواهان نتواند ادعایی محمول بر صحت طرح کند، یا شکایت به‌عنوان سوءاستفاده از حق شناسایی شود یا موضوع اختلاف پیش از لازم‌الاجرا شدن پروتکل اختیاری واقع شده باشد، شکایت از سوی کمیته مسموع نخواهد بود.^۳

پس از وصول شکایت، کمیته می‌تواند نسبت به صدور قرار موقت اقدام کند تا از ورود خسارات جبران‌ناپذیر به قربانیان جلوگیری به‌عمل آورد.^۴ سپس شکایت را به طرفین ارائه و موضوع را در جلسات خود بررسی می‌کند تا تعیین کند آیا کنوانسیون مورد نقض واقع شده است یا خیر.^۵ کمیته می‌تواند پس از احراز نقض، توصیه‌هایی به دولت خاطی کند و دولت موردنظر ظرف شش ماه باید گزارشی مبنی بر اقدام‌های اتخاذی خود در زمینه اجرای توصیه‌ها مورد اشاره به کمیته ارائه دهد که ممکن است تحت فرایند پیگیری منظم از سوی کمیته دنبال گردد.^۶

در خصوص حق بر آموزش و ماده ۱۰ کنوانسیون، کمیته از طریق رسیدگی به دو شکایت رویه مناسبی بر جای گذاشته است. مورد اول، مربوط به شکایت خانم الف. س علیه مجارستان است که در سال ۲۰۰۴ مطرح می‌شود. در این پرونده، خواهان اعلام می‌کند که در فرایند زایمان خود برگه‌ای را به امضای او رسانده‌اند که او از محتوای آن اطلاع نداشته است. این برگه رضایت خواهان در خصوص انجام عمل جراحی عقیم‌سازی دائمی را اعلام می‌داشت. پس از اینکه دادگاه داخلی شکایت خواهان را مسموع ندانست، او ادعای خود را در کمیته مطرح می‌سازد و کمیته بیان می‌دارد که حق رضایت کامل بیمار به اقدام‌های پزشکی، حق برخورداری از اطلاعات و آموزش مربوط به تنظیم خانواده و حق بهره‌مندی از خدمات بهداشتی و باروری کافی خواهان نقض شده است و دولت مجارستان افزون بر اینکه باید خسارات خواهان

1. General recommendation No. 35, CEDAW/C/GC/35, 2017.

2. The Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (OP-CEDAW), 1999, Article: 4(1).

3. Ibid, Article: 4(2).

4. Ibid, Article: 5.

5. Ibid, Articles: 4(2) and 5(2).

6. Ibid, Article: 7(3), 7(4) and 7(5).

را جبران کند، باید اقدام‌های لازم به منظور اطمینان از برخورداری افراد از اطلاعات و آموزش کافی، برابر و بدون تبعیض و مؤثر نسبت به سلامت و امور مربوط به خانواده اتخاذ کند.^۱ مورد دیگر، مربوط می‌شود به اقدام دولت فیلیپین در زمینه اعطای صلاحیت به نهادهای محلی برای انجام امور مربوط به سلامت و بهداشت شهروندان. این مسئله موجب شده بود که نهادهای محلی به نحو سلیقه‌ای و تبعیض‌آمیز با موضوعات مختلف به ویژه موضوع آموزش در جلوگیری از بارداری برخورد کنند و کمیته در موارد متعدد آن را برخلاف تعهدات دولت‌ها براساس ماده ۱۰ کنوانسیون نسبت به حق بهره‌مندی افراد از آموزش پزشکی و بهداشتی و امور مربوط به تنظیم خانواده یافته بود و دولت فیلیپین را به انجام اقدام‌های لازم برای اطمینان از برخورداری افراد از این حق توصیه کرده بود.^۲

۱.۲. کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

این کمیته صلاحیت لازم را برای استماع شکایات فردی و جمعی، شکایات دولت‌ها و تحقیق درباره دولت‌هایی که میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و پروتکل اختیاری ۲۰۰۸ میثاق را تصویب کرده‌اند، دارد. فرایند طرح و رسیدگی به شکایت ذیل میثاق کاملاً مشابه شیوه‌ای است که کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان ایجاد کرده است. از جمله اینکه در صورت طی نکردن مراحل دادرسی داخلی، پرونده در کمیته غیرقابل استماع خواهد بود.^۳ اگر کمیته تشخیص دهد اجحاف خاصی در خصوص شاکی اعمال نشده است، می‌تواند شکایت را غیرمسموع اعلام کند؛ مگر اینکه موضوع از اهمیت خاصی برخوردار باشد.^۴ علاوه بر آنکه آستانه پذیرش شکایت در سازوکار میثاق مضیق‌تر از سازوکار کنوانسیون است. به طوری که مدعی تنها یک سال از پیمودن سازوکارهای داخلی زمان برای طرح شکایت در کمیته دارد^۵ و همچنین ادله مورد ادعا نمی‌تواند تنها متکی بر اخبار و گزارش رسانه‌ها باشد.^۶ نکته دیگر اینکه کمیته می‌تواند به جای بررسی ماهوی اختلاف، فرایند حل و فصل دوستانه موضوع مورد اختلاف

1. UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, A.S. v. Hungary, Communication No. 4/2004, CEDAW/C/36/D/4/2004.

2. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, the inquiry concerning the Philippines, 2015, CEDAW/C/OP.8/PHL/1.

۳. در پرونده A.B.M علیه دولت اکوادور در سال ۲۰۱۴، مادر کودک پناهجوی کلمبیایی با استناد به میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و ماده ۲ و بند ۲ ماده ۱۰ میثاق در خصوص عدم تبعیض و تعهد دولت‌ها به اعمال حق برابر در آموزش، خواهان محکومیت دولت اکوادور به علت جلوگیری از عضویت فرزند وی در تیم فوتبال کودکان آن کشور به دلیل دارا نبودن مدارک هویتی اکوادور و عدم تولد در اکوادور شده بود که کمیته به استناد طی نشدن کامل رسیدگی در مراجع قضایی داخلی، پرونده را غیر قابل پذیرش دانست. ر.ک:

E/C.12/58/D/3/2014.

4. OP-ICESCR, Article: 4.

5. Ibid, Article: 3(2)(a).

6. Ibid, Article: 3(2)(e).

را دنبال کند، فرایندی که موجب گشایش مذاکره میان دولت ناقض و مدعی می‌شود و می‌تواند به تصدیق نقش دولت در نقض میثاق و اقدام برای جبران خسارات ناشی منتهی شود.^۱

۳.۱. کمیته حقوق کودک

کمیته حقوق کودک دارای فرایند طرح شکایت ذیل پروتکل اختیاری ۲۰۱۱ است.^۲ شیوه مستقر در این فرایند در بسیاری جهات مشابه فرایند کمیته میثاق است، به جز مسئله‌ای که به تصریح پروتکل در ماده ۳ (۲) کمیته باید اطمینان حاصل کند که کودکان به منظور اهدافی غیر از حمایت از حقوق مندرج در کنوانسیون تحریک و ترغیب برای طرح شکایت نشده‌اند و همچنین براساس ماده ۴ (۱) کمیته باید اطمینان یابد کودکانی که شکایتی را مطرح می‌کنند، در معرض نقض حقوق بشر، سوء رفتار یا دیگر رفتارهای تهدیدآمیز قرار نگیرند.^۳ تاکنون کمیته سه پرونده در خصوص ماده ۲۸ کنوانسیون حقوق کودک که در خصوص حق آموزش کودکان است، داشته است^۴ که پرونده B.S.S.,... علیه دولت فرانسه با استناد به ماده ۲۸ کنوانسیون حقوق کودک در خصوص حق آموزش و ماده ۲ کنوانسیون در خصوص عدم تبعیض نسبت به کودکان مطرح شده بود که به علت استماع‌ناپذیر بودن، کمیته وارد رسیدگی نشد^۵ و کمیته عملاً تاکنون رویه‌ای در زمینه تبعیض جنسیتی در آموزش ایجاد نکرده است.

۴.۱. کمیته حقوق افراد دارای معلولیت

این کمیته دارای صلاحیت رسیدگی به شکایات افراد یا دولت‌هاست، مشروط به اینکه پروتکل اختیاری ۲۰۰۶ کنوانسیون مورد تصویب طرفین قرار گرفته باشد.^۶ در یکی از تصمیماتی که کمیته در سال ۲۰۱۸ اتخاذ کرده است، اعلام می‌دارد که اقدام دولت اسپانیا مبنی بر ممانعت کودکان دارای معلولیت به ورود به مدارس این دولت نقض فاحش و نظام‌مند حق بر آموزش افراد معلول است. اگرچه این افراد نمی‌توانند در کنار افراد سالم مورد آموزش قرار گیرند، ایجاد زیرساخت‌ها و امکانات لازم و نیز چارچوب‌های نظارتی کافی برای برخورداری افراد دارای معلولیت از حق بر آموزش همچنان یکی از تعهدات دولت‌ها باقی می‌ماند.^۷

1. Ibid, Article: 7.

2. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, 2011.

3. Ibid, Articles: 3(2) and 4(1).

4. <https://juris.ohchr.org/search/results>. (Last visit: 19 October 2019).

5. Decision adopted by the Committee under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, concerning communication, CRC/C/77/D/10/2017.

6. Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006, 2518 UNTS 283.

7. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Inquiry concerning Spain carried out by the Committee under article 6 of the Optional Protocol to the Convention, 2018, CRPD/C/20/.

۱.۵. کمیته حقوق بشر

کمیته می‌تواند شکایات مربوط به نقض حقوق مندرج در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، مانند مسئله تبعیض و آزادی آموزش، را دریافت کند. پروتکل اختیاری که همزمان با تصویب میثاق مورد پذیرش قرار گرفته است، مبنای اعطای چنین صلاحیتی به کمیته است.^۱ در یکی از تصمیمات این کمیته که در سال ۲۰۰۳ و در پی شکایت خواهان از نروژ اتخاذ شده بود، کمیته اقدام خواننده در ایجاد معافیت‌های اندک در خصوص آموزه‌های مسیحیت را نقض ماده ۱۸ (۴) میثاق در رابطه با حق والدین به آموزش‌های مذهبی به کودکان اعلام کرد و از نروژ خواست که زمینه‌های لازم برای بهره‌مندی افراد از این حق را فراهم آورد.^۲

۱.۶. کمیته کنوانسیون‌ها و توصیه‌نامه‌های یونسکو

کمیته کنوانسیون‌ها و توصیه‌نامه‌ها از سال ۱۹۷۸ صلاحیت بررسی محرمانه شکایات دریافتی افراد، گروه‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد را دارند. اعضای یونسکو می‌توانند شکایت خود را صرف نظر از اینکه به معاهدات حقوق بشری مربوط ملحق شده‌اند یا خیر، به یونسکو تسلیم کنند. کمیته، شکایت‌ها را در جلسات غیرعلنی بررسی می‌کند. کمیته نقش مرجع قضایی بین‌المللی را ایفا نمی‌کند و وارد رسیدگی ترافیعی نمی‌شود، بلکه می‌خواهد در فضای همکاری بین‌المللی، مصالحه و تفاهم متقابل اختلاف را فیصله دهد و تمام تلاش خود را به کار می‌بندد تا از محکوم کردن یک دولت به اتهام نقض حقوق بشر اجتناب کند، چراکه یونسکو معتقد است این نتیجه مانع حل مسئله است و به بن‌بست منتهی می‌شود (انصاری، ۱۳۹۳: ۳۲۸). محرمانه بودن این فرایند و اینکه تا بیست سال نتایج حاصل از اقدامات یونسکو منتشر نمی‌شود، موجب می‌شود نتوان قضاوت دقیقی نسبت به کارآمدی این فرایند نمود.^۳

۲. فرایندهای شورای حقوق بشر

شورای حقوق بشر می‌تواند به هر مسئله مرتبط با حقوق بشر از جمله حق آموزش رسیدگی کند. این نهاد دارای دو سازوکار، بازبینی دوره‌ای جهانی و آیین شکایت است.

۲.۱. بازبینی دوره‌ای جهانی

این سازوکار فرایندی منحصر به فرد است که به بررسی حقوق بشر در تمام کشورهای عضو سازمان

1. Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, 1966.

2. Human Rights Committee, CCPR Leirvåg and ors v Norway, 2004, Communication No. 1155/2003, CCPR/C/82/D/1155/2003.

3. For further information, see www.claiminghumanrights.org/unesco_procedure.

ملل می‌پردازد و دولت‌ها هر چهار سال یک بررسی کامل از اجرای حقوق بشر خود به عمل می‌آورند و طی گزارشی به شورای حقوق بشر اعلام می‌کنند که در طول دوره موردنظر چه اقدام‌هایی را در جهت بهبود اوضاع حقوق بشر و تعهدات مربوط به آن در کشورهایشان انجام داده‌اند.^۱ افزون بر فرایند مذکور، شورا در قطعنامه‌ای از تمامی دولت‌ها، یونیسف، نهادهای حقوق بشری، مؤسسات و سازمان‌های ملی و بین‌المللی و جامعه مدنی خواسته است گزارشی از چگونگی تحقق برخورداری تمامی دختران از حق تحصیل و موانع دسترسی مؤثر دختران به این حق را به شورا ارائه دهند.^۲

۲.۲. آیین شکایت

فرایند شکایت به شورای حقوق بشر به صورت مخفیانه، بدون محدودیت در خصوص معاهده‌ای خاص و نسبت به همه اعضای ملل متحد انجام می‌گیرد، به گونه‌ای که می‌توان آن را تنها فرایند شکایت جهانی تلقی کرد. شورا به تمام نقض‌های حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین که در سراسر دنیا و در هر شرایطی صورت پذیرفته است، می‌پردازد و تمام افراد، گروه‌ها و سازمان‌های غیردولتی که مدعی‌اند قربانیان این نقض‌ها هستند یا اطلاع موثقی از وقوع این نقض‌ها دارند، می‌توانند با شورا مکاتبه داشته باشند. دو کارگروه روی شکایات رسیده کار می‌کنند: الف) کارگروه ارتباطات، ب) کارگروه وضعیت‌ها. گروه اول اعتبار و قابلیت پذیرش شکایت را بررسی می‌کند و اینکه یک ادعای محمول بر صحت ایراد شده است یا خیر. پس از احراز قابلیت پذیرش، شکایت به کارگروه وضعیت‌ها ارجاع داده می‌شود که دو بار در سال تشکیل جلسه می‌دهد تا علاوه بر بررسی شکایات جدید، میزان پیشرفت شکایات ارجاعی سال گذشته را نیز ارزیابی کند. پس از بررسی وضعیت، کارگروه وضعیت‌ها گزارشی را به شورا ارائه می‌دهد که در آن افزون بر تبیین موارد نقض، توصیه‌هایی به منظور رفع کاستی‌های نظام حقوق بشر دولت تحت بررسی بیان می‌کند.^۳ خارج از فرایند نهادی، تعدادی چارچوب‌های خاص موضوعی وجود دارد که قربانیان نقض‌های مورد اتمام این فرایندهای ویژه می‌توانند برای احقاق حقوق از دست‌رفته خویش با آنها مکاتبه یا طرح شکایت کنند. یکی از بارزهای این فرایندها آستانه موسع قابلیت پذیرش دعوا نزد آنها است، به نحوی که تعداد اندکی از این دعاوی غیرقابل استماع تشخیص داده می‌شوند. برای مثال، نیاز نیست قربانی تمام راهکارهای داخلی پیش‌بینی‌شده برای جبران حقوق از دست‌رفته را پیموده باشد و بلافاصل می‌تواند به این سازوکارهای خاص رجوع کند.^۴

1. <https://www.right-to-education.org/page/international-human-rights-mechanisms>. (Accessed 1-2-2020).

2. A/HRC/RES/32/20, 2016.

3. UN Human Rights Bodies complaints procedure, www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/ComplaintProcedure/Pages/HRCComplaintProcedure.

4. OHCHR, special procedures and communications, www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP

در خصوص نابرابری جنسیتی در آموزش این فرایند ویژه عبارت است از تعیین گزارشگر ویژه در مورد حق بر آموزش.

گزارشگر ویژه حق بر آموزش از طریق بازدید از دولت‌های متعاقد^۱، پاسخ به اتهام‌های رسیده در خصوص نقض حق آموزش در دولت‌ها، انجام گفت‌وگوهای سازنده با دولت‌ها، جامعه مدنی و سایر بازیگران مرتبط برای پیدا کردن راه حل در جهت اجرای حق بر آموزش و ارائه گزارش سالانه به شورای حقوق بشر و مجمع عمومی، فعالیت می‌کند.^۲

گزارشگر ویژه در چارچوب وظیفه خود در خصوص پاسخ به اتهامات در خصوص نقض حق آموزش، پس از دریافت اطلاعات و گزارش در خصوص نقض حق مربوط، با یادآوری تعهدات دولت به موجب اسناد بین‌المللی از دولت طرف اتهام می‌خواهد پاسخ خود را در خصوص ادعای مطرح شده بیان داشته و در صورت لزوم اقدام‌های انجام گرفته در خصوص مورد ادعا را نیز اعلام دارد. درخواست‌های مطرح شده باید مشخص شود که قربانی چه شخصی است: فرد، افراد یا گروه و جمعیت و مرتکبان و عاملان نقض حق چه اشخاصی هستند.^۳ شکایت ارسالی می‌تواند در خصوص نقض تعهدی باشد که قبلاً رخ داده یا در حال وقوع و جریان است. گزارشگر به درخواست‌هایی که با انگیزه‌های سیاسی یا با زبان دشنام و توهین باشد، رسیدگی نخواهد کرد و این درخواست باید توسط فرد یا گروهی که قربانی حق مزبورند، ارائه شود. این درخواست‌ها و پاسخ دولت‌ها در گزارش سالانه گزارشگر به شورای حقوق بشر ثبت و ارائه می‌شود.^۴ در گزارش، گزارشگر ویژه، زنان و دختران در رأس گروه‌ها و افراد پرخطر در محرومیت از تحصیل قرار گرفته‌اند. در این گزارش، ازدواج دختران در سنین کودکی، بارداری زودهنگام، کودک کار، انجام کارهای خانه توسط دختران، شهریه مدارس، فاصله طولانی [خانه] تا مدرسه، ناتوانی مدارس در تأمین امنیت دختران، مناسب نبودن کیفیت و برنامه‌های درسی برای زندگی و آینده دختران و خشونت‌های مبتنی بر جنسیت دلایل محرومیت دختران از تحصیل و از مصادیق تبعیض جنسیتی بیان شده است.^۵

/Pages/Communications.aspx.

۱. گزارشگر ویژه طی گزارشی که از بازدید خود از کشور مسلمان الجزایر در سال ۲۰۱۵ ارائه داده، بیان کرده است تساوی جنسیتی در دسترسی دختران و پسران به آموزش تا حد زیادی در بسیاری از سطوح به عمل آمده است و در سطح دانشگاه دختران نتایج بسیار بهتری را نسبت به پسران به دست آورده‌اند و اکثریت معلمان در سطح ابتدایی را زنان تشکیل می‌دهند. ر.ک:

Report of the Special Rapporteur on the right to education, Kishore Singh, A/HRC/29/30/Add.2, Para: 60.
2. www.ohchr.org/EN/Issues/Education/SREducation/Pages/SREducationIndex.aspx.

۳. گزارشگر ویژه حق آموزش در بیان عاملان نقض حق، می‌گوید بسیاری از جنبش‌ها و حرکت‌های افراطی سعی در ارائه و تعریف، تصویری کلیشه‌ای از یک همسر، دختر یا زن خوب دارند که یکی از ویژگی‌های این زنان محروم‌بودنشان از تحصیل است. ر.ک:

Report of the Special Rapporteur on the right to education, 2019, A/74/243, Para, 47.

4. www.ohchr.org/EN/Issues/Education/SREducation/Pages/IndividualComplaints.aspx.

5. Report of the Special Rapporteur on the right to education, Inclusion, equity and the right to education, (2017) A/72/496.

۳. نهادهای مبتنی بر منشور ملل متحد

در این حوزه می‌توان به کمیسیون مقام زن ملل متحد اشاره کرد که در خصوص وضعیت زنان دارای یک سازوکار غیرقضایی دریافت و رسیدگی به شکایات است که به‌طور عمده یک سازوکار جمع‌آوری مدارک و شواهد به‌منظور تعیین روندها و الگوهای نوظهور بی‌عدالتی و رویه‌های تبعیض‌آمیز علیه زنان است تا از این طریق به سیاستگذاری و ایجاد راهبردهای ارتقای برابری جنسیتی کمک کند. کمیسیون مزبور مبادرت به اتخاذ تصمیم در خصوص وضعیت ارجاعی نمی‌کند و از این رو نمی‌تواند اقدام‌های جبرانی را نیز توصیه کند، اما در برجسته ساختن نقض‌ها و جلب نظر نهادهای مربوط به وضعیت مورد توجه می‌تواند نقش چشمگیری ایفا کند.^۱

به نظر کمیسیون آموزش، دختران را قادر خواهد ساخت تا به‌طور فعال در توسعه جوامع هم‌به‌عنوان ذی‌نفع و هم‌به‌عنوان پیش‌تازان تغییر شرکت داشته باشند. از نظر کمیسیون برابری جنسیتی در آموزش امری فراتر از کلاس‌های درس و یکسانی در آموزش است؛ بلکه این مهم مربوط به برابری در کیفیت آموزش و برابری در فرصت‌های اجتماعی-اقتصادی^۲ ناشی از آموزش است و این مسئله با شناخت این مسئله آغاز خواهد شد که آموزش یک حق اساسی و اصلی انسانی برای هر دختر و پسر است.^۳

سازوکارهای منطقه‌ای اجرای حق برابری جنسیتی در آموزش

مشروط به اینکه دولت تحت شکایت عضو سند منطقه‌ای مربوط باشد و تمام سازوکارهای داخلی نیز برای احقاق حقوق قربانی طی شده باشد و اینکه موضوع مورد اهتمام در چارچوب دیگری بررسی نشده باشد، قربانیان می‌توانند دعوای خود را در چارچوب‌های حقوقی منطقه‌ای

۱. کمیسیون در خصوص این وظیفه خود در رابطه با دستگیری‌های خودسرانه زنان، مرگ و شکنجه زنان در بازداشت، نقض حق آزادی بیان و آزادی اجتماعات مدافعان حقوق زنان، اعمال تبعیض‌آمیز مجازات‌ها مبتنی بر جنسیت، خشونت خانگی، نگرش مبتنی بر کلیشه‌های جنسیتی در خصوص نقش و مسئولیت زنان، ازدواج اجباری و تجاوز زناشویی، آزار جنسی در محیط کار، تبعیض علیه زنان در رابطه با قوانین مهاجرت و تابعیت، نقض حقوق زنان در مالکیت و وراثت، تبعیض علیه زنان در دسترسی به کمک‌های بین‌المللی بشردوستانه، در سال‌های اخیر فعالیت داشته و در گزارش‌های خود به این موضوعات پرداخته است.

<https://www.unwomen.org/en/csw/communications-procedure>.

2. Socioeconomic status (SES)

وضعیت اجتماعی-اقتصادی در برگیرنده درآمد، دستاوردها و موفقیت‌های تحصیلی، امنیت مالی، ادراک ذهنی از وضعیت و طبقه اجتماعی می‌شود و شامل کیفیت زندگی و همچنین فرصت‌ها و امتیازهایی است که به افراد جامعه داده می‌شود.

<https://www.apa.org/pi/ses/resources/publications/education>

برای مطالعه بیشتر ر.ک:

3. <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2015/5/yannick-glemarec-closing-wef>.

مطرح و پیگیری کنند. این سازوکارهای منطقه‌ای که به‌طور عمده به شکل دیوان‌های قضایی متبلور می‌شوند، قوی‌ترین سازوکارهای احراز مسئولیت نسبت به نقض حقوق بشر در سطح دنیا هستند که قادرند احکام حقوقی الزام‌آور صادر کنند. با وجود این، به‌جز دیوان اروپایی حقوق بشر، دعاوی اندکی در خصوص حق بر آموزش یا تبعیض جنسیتی در آموزش در این‌گونه دیوان‌ها مطرح شده است. در واقع، دیوان‌های آمریکایی و آفریقایی در موارد اشاره‌شده حتی یک رویه قضایی نیز بر جای نگذاشته‌اند، اما با این حال می‌توان در سایر آرا راهکارهایی را مشاهده کرد که از سوی دیوان به‌عنوان شیوه‌ای برای جبران نقض‌های ناشی از حقوق مزبور مورد توجه قرار گرفته است.^۱

در آفریقا چهار سازوکار حقوق بشری وجود دارد که صلاحیت استماع ادعاهای مربوط به نقض برابری جنسیتی در آموزش را داراست. دیوان آفریقایی حقوق بشر مهم‌ترین نهاد قضایی مربوط است که می‌تواند نسبت به نقض پروتکل منشور آفریقایی حقوق بشر در خصوص حقوق زنان، منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک یا هر معاهده حقوق بشری مرتبطی که دولت آن را تصویب کرده است، قضاوت و حکم صادر کند.^۲ دامنه صلاحیت موضوعی دیوان آفریقایی به‌حدی گسترده است که به‌سختی می‌توان حقی را در سطح بین‌المللی یافت که تحت صلاحیت قضایی دیوان قرار نگیرد. دیوان هم دارای صلاحیت مشورتی و هم ترافعی است و هر رأیی که صادر می‌کند، از لحاظ حقوقی برای طرفین دعوا الزام‌آور است. دیوان همچنین می‌تواند در خصوص اتخاذ اقدام‌های جبرانی، مانند شناسایی حقوق نقض‌شده، تغییر مقررات و یا پرداخت غرامت حکم صادر کند.^۳

دیوان دادگستری دولت‌های متعلق به جامعه اقتصادی غرب آفریقا می‌تواند به دعاوی حقوق بشری مطرح از سوی افراد رسیدگی و احکام حقوقی الزام‌آور صادر کند. اقدام‌های جبرانی که از سوی این دیوان مورد توجه قرار گرفته است، شناسایی حقوق نقض‌شده، پرداخت غرامت و دستورهای خاص است.^۴

دو سازوکار شبه‌قضایی نیز وجود دارد که تصمیماتشان فاقد الزام‌آوری حقوقی است و تنها

1. Right to Education, Regional Human Rights Mechanisms, available at: <https://www.right-to-education.org/page/regional-human-rights-mechanisms>.

۲. شایان ذکر است که در سال ۲۰۰۸ پروتکل دیوان دادگستری آفریقا و حقوق بشر به تصویب اتحادیه آفریقا رسید و دیوان آفریقایی حقوق بشر را در دیوان دادگستری آفریقا ادغام کرد و از آن سال دیوان دادگستری آفریقا نهاد رسیدگی‌کننده به دعاوی مربوط به نقض حقوق بشر شده است. ر.ک:

The African Court on Human and Peoples' Rights, RULES OF COURT, available at: <http://www.african-court.org/en/index.php/basic-documents/basic-documents-featured-articles>.

3. Ibid.

4. Socio-Economic Rights and Accountability Project (SERAP) v Nigeria and Another (2010) AHRLR 145. Available at www.chr.up.ac.za/images/files/documents/africancases/country/nigeria/SocioEconomic%20Rights%20and%20Accountability%20Project%20v%20Nigeria%20.

براساس پیگیری و گفتمان میان دولت‌ها فعالیت می‌کنند. کمیسیون آفریقایی حقوق بشر که به‌وسیله منشور آفریقایی حقوق بشر در سال ۱۹۸۱ ایجاد شده، مانند دیوان آفریقایی می‌تواند به ادعاهای افراد، گروه‌ها، سازمان‌های مردم‌نهاد و دولت‌ها ناشی از نقض اسناد حقوق بشری آفریقایی و بین‌المللی رسیدگی کند. کمیسیون همچنین دارای کارکرد نظارتی است و می‌تواند گزارش‌های دوره‌ای اعضا را بررسی کند و با توجه به آنها توصیه‌هایی را به اعضا داشته باشد.^۱ یکی از تصمیمات کمیسیون که به مسئله حق بر آموزش می‌پردازد، تصمیمی است که در سال ۱۹۹۵ در مورد اقدام‌های دولت زئیر اتخاذ می‌کند. در این رسیدگی از سوی برخی نهادهای غیردولتی مطرح شده بود، خواننده متهم به نقض حق بر آموزش بود که از طریق بستن دبیرستان‌ها و دانشگاه به مدت دو سال حاصل شده بود. در حکم بیان شده بود شرایط اضطراری نمی‌تواند حق بر آموزش را برای مدت طولانی به حالت تعلیق دربیآورد.^۲

کمیته آفریقایی کارشناسان حقوق و رفاه کودکان^۳ نهاد شبه‌قضایی دیگری است که به‌وسیله منشور آفریقایی حقوق کودک ایجاد شده است. مانند کمیسیون، این نهاد نیز می‌تواند ادعاهای افراد، گروه‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد در مورد نقض منشور را بررسی کند و به حقیقت‌یابی، تفسیر مواد منشور و دریافت و بررسی گزارش دولت‌ها بپردازد.^۴ فعالیت کمیته از آن حیث مهم است که فقط در خصوص ادعاهای مربوط به کودکان اقدام می‌کند، گروهی که بیشتر از سایر افراد در معرض آسیب و نقض حقوق قرار می‌گیرند و به‌طور عام دسترسی اندکی به فرایندهای قضایی داخلی دارند. کمیته از این حیث که می‌تواند حقوق کودکان از جمله حق بر آموزش و رفع تبعیض علیه ایشان را برجسته سازد، اهمیت دارد.

دیوان اروپایی حقوق بشر دارای صلاحیت پذیرش دعاوی از سوی افراد، گروه‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد است که مدعی قربانی نقض کنوانسیون اروپایی حقوق بشر توسط اعضای آن هستند. دیوان در خصوص حق بر آموزش به‌ویژه حق بر آموزش دختران رویه شایان ملاحظه‌ای را ایجاد کرده که در تبیین تعهدات دولت‌ها نسبت به این حق نقش چشمگیری را ایفا کرده است.^۵ در یکی از آرای اخیر دیوان در خصوص حق بر آموزش که به انحایی جنجال‌هایی را نیز برانگیخت، در مورد شکایت والدین دو دختر ترک‌تبار به دیوان بود. در این شکایت، خواهان مدعی است دولت سوئیس به‌واسطه عدم معافیت این دو دختر از شرکت در کلاس‌های مختلط آموزش شنا به‌عنوان یکی از دروس مدرسه موجب نقض ماده ۹ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر

1. African Charter on Human and Peoples' Rights, 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58, Articles: 30, 55, 56 and 60.
2. African Commission on Human and People's Rights, Free Legal Assistance Group and Others v. Zaire, Comm. No. 25/89, 47/90, 56/91, 100/93, 1995.
3. African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child.
4. The African Charter on the Rights and Welfare of the Child, Articles: 32-46.
5. Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, 2018, pp: 18-21.

در مورد آزادی اندیشه، مذهب و وجدان شده است. اما دیوان با بیان اینکه منافع کودکان در زندگی دانش آموزی و شرکت در فعالیت‌های آموزشی نهفته است و این بر باورهای مذهبی والدین رجحان دارد. از این رو اقدام‌های دولت سوئیس نه تنها نقض ماده ۹ کنوانسیون نبوده، بلکه بسیار متناسب و مطلوب بوده است. دیوان با تأکید بر این مسئله که اجبار مزبور نه به سبب یادگیری شنا، بلکه به منظور شرکت کردن در یک فعالیت آموزشی در کنار سایرین و بدون استثنا نسبت به خاستگاه فرهنگی یا اعتقادی ایجاد شده است و این زمینه‌ای برای تحصیل آموزش کامل و ادغام اجماعی کودکان اتخاذ شده است.^۱

در پرونده دیگری مادر یک دختر اوتیسمی شکایتی را علیه دولت فرانسه مبنی بر نقض ماده ۲ پروتکل کنوانسیون ۱۹۵۲ به علت امتناع مقامات محلی از ثبت نام کودک وی در مدارس عادی، مطرح و بیان کرد، دولت نتوانسته است تعهد خود مبنی بر انجام اقدام‌های مثبت و تعهد به ایفا در جهت حمایت از کودکان را انجام دهد و این مسئله به خودی خود تبعیض و نقض حق آموزش محسوب می‌شود. دیوان در رأی صادره با بیان اهمیت حق آموزش و اینکه این حق یک خدمت اجتماعی^۲ بوده، بر اهمیت آموزش جامع و فراگیر برای تمامی کودکان بدون استثنا تأکید و بیان کرد که تصمیم مقامات محلی بر آموزش این کودک در محیطی متناسب با ناتوانی وی، اقدامی در جهت انجام تعهد دولت در اعمال آموزش جامع و فراگیر برای همه کودکان است و حضور وی در این نوع مدرسه موجب موفقیت کودک خواهد بود و این عمل و عدم پذیرش وی در مدارس عادی نقض پروتکل و نقض حق آموزش کودک محسوب نمی‌شود.^۳

پس از احراز نقض کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، دیوان می‌تواند صرفاً به اقدام‌های جبرانی مانند پرداخت غرامت اکتفا کند یا افزون بر آن دستور دهد دولت ناقض مبادرت به اقدام‌های تضمینی مانند اصلاح یا تصویب مقررات مبادرت ورزد یا برخی اقدام‌های خاص را مانند پذیرش یک دانشجو انجام دهد. اگرچه دولت‌ها ملزم به اجرای آرای دیوان هستند، اما دیوان نمی‌تواند به لغو قوانین یا احکام داخلی اقدام کند.

کمیته اروپایی حقوق اجتماعی نیز می‌تواند به شکایات جمعی رسیدگی کند و پایبندی دولت‌ها به منشور حقوق اجتماعی را مورد نظارت قرار دهد. کمیته تنها می‌تواند شکایت جمعی علیه پانزده دولتی را که پروتکل الحاقی به منشور حقوق اجتماعی^۴ تصویب کرده‌اند، بپذیرد. پروتکل مزبور ایجادکننده سازوکار شکایت جمعی است که حقوق گروه‌های خاصی که در یک فهرست مضیق ذکر شده‌اند، مانند کارگران را مورد توجه قرار داده است. تنها فنلاند اجازه داده

1. European Court of Human Rights, *Osmanoğlu and Kocabaş v Switzerland* App no 29086/12, 2017.

2. Complex service.

3. Decision *Dupin v. France* - right to education of autistic children, ECHR 030 (2019).

4. Additional Protocol to the European Social Charter.

است نهادهای مردم‌نهاد ملی علیه او طرح شکایت کنند. تصمیمات کمیته ماهیت اعلامی و توصیه‌ای دارد و برای دولت‌ها الزام‌آور نیست.^۱

یکی از ارکان اجرایی حقوق بشر در منطقه آمریکا، کمیسیون آمریکایی حقوق بشر است که وظیفه حمایت و ارتقای حقوق بشر در ۳۵ دولت عضو سازمان دولت‌های آمریکایی را داراست.^۲ کمیسیون صلاحیت دریافت شکایات افراد، گروه‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد در خصوص نقض اسناد منطقه‌ای حقوق بشر از جمله پروتکل الحاقی به کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر در زمینه حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۳ (۱۹۸۸) و کنوانسیون آمریکایی جلوگیری، مجازات و حذف خشونت علیه زنان است، البته مشروط بر اینکه دولت تحت بررسی این اسناد را تصویب کرده باشد. فرایند رسیدگی کمیسیون در چارچوب حل‌وفصل دوستانه و گفت‌وگو با دولت متخلف سامان می‌یابد و کمیسیون توصیه‌هایی را به دولت موردنظر به‌منظور رفع چالش‌های حقوق بشری ارائه می‌دهد. چنانچه دولت این توصیه‌ها را انجام ندهد، کمیسیون می‌تواند پرونده او را به دیوان آمریکایی حقوق بشر ارجاع دهد.^۴

کمیسیون آمریکایی حقوق بشر صلاحیت دریافت شکایات افراد، گروه‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد در زمینه نقض اسناد منطقه‌ای حقوق بشر از جمله مسئله تبعیض در آموزش را بر عهده دارد. این کمیسیون در سال ۲۰۰۲ شکایتی را از سوی یک دختر شیلیایی دریافت کرد که به‌واسطه بارداری دولت شیلی او را از مدرسه اخراج کرده بود. در پی این شکایت که کمیسیون شیلی را ناقض حق دسترسی برابر همه افراد به آموزش تشخیص داده بود، خواننده با ارائه بورسیه‌ای ویژه به خواهان دعوا را خاتمه بخشید. اما به توصیه کمیسیون، دولت شیلی قانونی را به تصویب رساند که حق دسترسی زنان باردار یا دارای فرزند به آموزش را تضمین می‌کند.^۵

نتیجه‌گیری

آنچه از این مطالب برمی‌آید، این است که چارچوب‌های حقوق بشری مربوط به حق زنان و دختران بر آموزش ضمن هویت بخشیدن به مسئله نابرابری جنسیتی و قبول ضمنی آن، سعی در مبارزه با این نوع تبعیض دارد و در تمام حوزه‌های قانونگذاری و اجرا، دولت‌ها را موظف به ایجاد چارچوب‌های تعریف‌شده به‌منظور رفع تبعیض و تضمین حقوق زنان در مسئله آموزش می‌کند.

1. Council of Europe, European Committee of Social Rights, available at: <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/european-committee-of-social-rights>.
2. Charter of the Organization of American States, 1946, Article: 106.
3. Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights
4. Inter-American Commission on Human Rights, Decisions, Merits, available at: <http://www.oas.org/en/iachr/decisions/merits.asp>.
5. The Inter-American Commission on Human Rights, Report No. 33/02 (Friendly Settlement), Mónica Carabantes Galleguillos, Petition 12, 046, Chile, March 12 2002.

با نظر به اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای، غالب دولتها در خصوص حق زنان بر آموزش و تضمین برابری جنسیتی متعهد شده‌اند و خود را در معرض مسئولیت‌های ناشی از نقض حق مزبور قرار داده‌اند. این اسناد به‌طور عام سازوکارهایی را در بردارند که اجرای حق مزبور را تضمین می‌کند.

سازوکارهای بین‌المللی و منطقه‌ای اجرای حقوق بشر موجب می‌شوند تا قربانیان نقض حق بر آموزش و حق برابری جنسیتی در آموزش بتوانند استیفای حق ازدست‌رفته خود را از آنها مطالبه کنند. در واقع، این سازوکارها این امکان را فراهم می‌آورد که چگونگی اجرای حق مزبور در سطوح مختلف مورد نظارت و ارزیابی قرار گیرد و متناسب با صلاحیت نهاد ناظر نسبت به کاستی‌های شناسایی شده، اقدام شود. اگرچه تعداد اندکی از سازوکارهای مورد اشاره دارای صلاحیت قضایی‌اند و می‌توانند دولت خاطی را ملزم به اجرای تعهد خود کنند، اما این بدان معنا نیست که سایر سازوکارها کارآمدی لازم را ندارند. اهمیت موضوعات حقوق بشری در زیست بین‌المللی موجب شده است که میزان اهتمام دولتها به این امور به‌عنوان عاملی برای سنجش پایبندی آنها به تعهدات بین‌المللی، توسعه‌یافتگی و مدنیت آنها محسوب شود. از این‌رو، آثار اعتباری ناشی از محکومیت در سازوکارهای شبه‌قضایی یا غیرقضایی می‌تواند به اندازه اقدام‌های نهادهای قضایی برای یک دولت الزام‌آفرین باشد، همان‌طور که رویه عملی دولتها این مسئله را ثابت می‌کند.

با مشاهده سازوکارهای موجود و اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای در خصوص برابری جنسیتی، می‌توان گفت در خصوص برابری جنسیتی در زمینه آموزش حقوق نرمی نضج گرفته که هم می‌تواند مفسر معاهدات شود و هم عامل استقرار عرف بین‌الملل و هم مبنایی برای معاهدات سخت و الزام‌آور. از آنجا که به‌طور کلی در شرایطی که تعیین قواعد سخت غیرممکن است، حقوق نرم ترجیح داده می‌شود؛ در خصوص بحث برابری جنسیتی به‌طور عام، به‌علت اختلاف و نگرش مبنایی و گاه فرهنگی متفاوت دولتها به حقوق و نقش زنان و مردان، به‌نظر می‌رسد در شرایط حاضر حقوق نرم ترجیح داده شود. اما می‌توان امیدوار بود با مقبولیت گسترده این موضوع به‌خصوص در نزد بازیگران غیردولتی حقوق بین‌الملل و نقش غیرمستقیم آنها در قاعده‌سازی حقوقی و با گذشت زمان این حق نرم به‌عنوان رویه مستمر عام که متضمن شناسایی قاعده حقوقی و قبول تعهد قانونی بین دولتها خواهد بود، در عمل نیز تأیید شود و به هیأت هنجار حقوقی در قالب عرف بین‌الملل درآید و از آنجا که آرای مراجع قضایی نقش اساسی و مهم در تعیین قواعد عرفی دارند، شناسایی «برابری جنسیتی» توسط دیوان بین‌المللی دادگستری می‌تواند فصل‌الخطاب جامعه بین‌المللی در این خصوص باشد.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. انصاری، باقر (۱۳۹۳)، *حق آموزش: حق کودک به آموزش در نظام بین‌المللی حقوق بشر*، چ اول، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۲. قاری سید فاطمی، سید محمد (۱۳۹۵)، *حقوق بشر در جهان معاصر*، ج ۱ و ۲، چ سوم، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۳. میر عباسی، سید باقر؛ میر عباسی، فرناز (۱۳۹۵)، *نظام جهانی ارزیابی و حمایت از حقوق بشر: مطالعه نقش ارکان اصلی و شورایی سازمان ملل متحد*، ج ۱، چ دوم، تهران: جنگل.

ب) مقالات

۴. نیاورانی، صابر (۱۳۸۹)، «منزلت حق بر آموزش در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، *مجله تحقیقات حقوقی*، پاییز و زمستان، ش ۵۲، ص ۲۰۱-۱۷۶.

۲. انگلیسی

C) Documents

1. Additional Protocol to the European Social Charter (1995).
2. Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights (Protocol of San Salvador), (1988).
3. African Charter on Human and Peoples' Rights, (1981).
4. African Charter on the Rights and Welfare of the Child, (1990).
5. African Commission on Human and People's Rights, *Free Legal Assistance Group and Others v. Zaire*, Comm. No. 25/89, 47/90, 56/91, 100/93, (1995).
6. Charter of the Organization of American States, (1946).
7. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, the inquiry concerning the Philippines, CEDAW/C/OP.8/PHL/1, (2015).
8. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *Inquiry concerning Spain carried out by the Committee*, CRPD/C/20/ (2018).
9. Country commitments to gender equality in education, ED/GEMR/MRT/2018/P1/27 REV.2.
10. Decision adopted by the Committee under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, concerning communication, CRC/C/77/D/10/2017.
11. Decision Dupin v. France - right to education of autistic children, ECHR 030 (2019).
12. European Court of Human Rights, *Osmanoğlu and Kocabaş v Switzerland* App

- no 29086/12, (2017).
13. General recommendation No. 35, CEDAW/C/GC/35. (2017).
 14. Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, (2018).
 15. Human Rights Committee, CCPR Leirvåg and ors v Norway, 2004, Communication No. 1155/2003, CCPR/C/82/D/1155/2003.
 16. Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, (2006).
 17. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure (OP3-CRC), (2011).
 18. Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, 1966.
 19. Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (OP-ICESCR), (2008).
 20. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa, (2003).
 21. Realizing the equal enjoyment of the right to education by every girl, A/HRC/RES/32/20, 2016.
 22. Report of the Special Rapporteur on the right to education, (2019), A/74/243.
 23. Report of the Special Rapporteur on the right to education, Inclusion, equity and the right to education, (2017) A/72/496.
 24. Report of the Special Rapporteur on the right to education, Kishore Singh, A/HRC/29/30/Add.2, Para: 60, (2015).
 25. Resolution adopted by the Human Rights Council, Realizing the equal enjoyment of the right to education by every girl, A/HRC/RES/32/20, (2016).
 26. The Inter-American Commission on Human Rights, Report No. 33/02 (Friendly Settlement), Mónica Carabantes Galleguillos, Petition 12, 046, Chile, (2002).
 27. The Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (OP-CEDAW), (1999).
 28. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 13: The Right to Education, (1999).
 29. UN Committee on the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, (2017), General Recommendation No. 36.
 30. UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, A.S. v. Hungary, Communication No. 4/2004, CEDAW/C/36/D/4/2004.

D) Websites

31. Council of Europe, European Committee of Social Rights, available at: <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/european-committee-of-social-rights>.
32. <https://juris.ohchr.org/search/results>.
33. <https://www.right-to-education.org/page/international-human-rights-mechanisms>.
34. <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2015/5/yannick-glemarec-closing-wef>.
35. Inter-American Commission on Human Rights, Decisions, Merits, available at:

- <http://www.oas.org/en/iachr/decisions/merits.asp>.
36. Right to Education, Regional Human Rights Mechanisms, available at: <https://www.right-to-education.org/page/regional-human-rights-mechanisms>.
 37. Socio-Economic Rights and Accountability Project, v Nigeria and Another (2010) AHRLR 145 (ECOWAS 2010). Available at www.chr.up.ac.za/images/files/documents/africancases/country/nigeria/SocioEconomic%20Rights%20and%20Accountability%20Project%20v%20Nigeria%20.
 38. The African Court on Human and Peoples' Rights, RULES OF COURT, available at: <http://www.african-court.org/en/index.php/basic-documents/basic-documents-featured-articles>
 39. UN Human Rights Bodies complaints procedure, available at: www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/ComplaintProcedure/Pages/HRCComplaintProcedureIndex.aspx.
 40. UN Women, Commission on the Status of Women, Communications procedure, available at: <http://www.unwomen.org/en/csw/communications-procedure>.
 41. www.apa.org/pi/ses/resources/publications/education.
 42. www.claiminghumanrights.org/unesco_procedure.html (17 October 2017).
 43. www.ohchr.org/EN/Issues/Education/SREducation/Pages/IndividualComplaints.aspx.
 44. www.ohchr.org/EN/Issues/Education/SREducation/Pages/SREducationIndex.aspx.